

Kozma László

Juhász Gyula költői világa (IV.)

Magyar nyár 1918.

Pipacsot éget a kövér határra
A lángoló magyar nyár tűzvarázsa.

A Tisza szinte forr, mint néma katlan,
Mit izzó part ölelget lankadatlan.

Selyem felhői sáppadt türkisz égnek
Bolyongó vágyak mély tüzében égnek.

S a végtelen mezőkön szőke fényben
Kazlak hevülnek tikkatag kövéren.

Fülledt a csönd, mint ha üres a kaptár,
Keleti lustán szunnyad a magyar nyár.

Mi lesz, ha egyszer szikrát vet a szalma
És föllángol e táj, e néma, lomha?

Ha megutálva száz here pimaszt már,
Vihart aratva zendül a magyar nyár?

A vers először a *Világ* 1918. augusztus 25-i számában jelent meg. (KK 2: 156 492)

A költemény természeti képet ír le, a jelenségeket megszemélyesíti. Összefüggő megszemélyesítés és hasonlatlánc alakult ki, az alakzatot allegóriának nevezhetjük. A hasonlított, a mezőkön dolgozó nincstelének tömege nincsen megnevezve. Juhász Gyula költészetében több példát találunk az emberi világ és a természet képeinek összekapcsolására. A *Milyen volt...*-ban a hasonló és a hasonlított is meg van nevezve, Anna tulajdonságai természeti képekben jelennek meg. Ebben a versben a hasonlított nem jelenik meg, csak a hasonló. Ennek is megvan a jelentősége, a természeti képek látomásos erejűvé válnak, a forradalmi

hangulatot idézik. Az utolsó versszakban egy jelzős szerkezetben mégis fölbukkan a hasonlított, az elnyomottak igazával nem törődő társadalmi réteg: „here pimaszt”. Ez a kifejezés tulajdonképpen nem illik a versbe, mely csak a természeti világot ábrázolja. Itt derül ki, hogy nem csak természeti képről, valójában társadalomrajzról van szó, melyet költői látomás fejez ki. A mögöttes kép bravúrosan, csak ebben a kifejezésben jelenik meg.

Milyen egyéb költői eszközöket tartalmaz a vers? Megtalálhatóak Juhász Gyula kedvelt színei, a „szőke”, a kék szín itt „türkisz”, megjelenik a „selyem” is. Az első strófában a „határra — tűzvarázsa” rímbe az „ár — rá” hangátvetés. A pipacs elvont lángolást testesít meg, érdekes az absztrakt és a konkrét fogalom összekapcsolása. A nyár fogalmát megszemélyesíti a költő. A második strófában a „katlan — lankadatlan” rímbe a felelő magában foglalja a hívót — a part a megszemélyesítésben csakugyan ölelgeti a Tiszát. A harmadik strófában a sor közepén belső rím található: „sáppadt — vágyak”. A sor végén azonos alakú, eltérő jelentésű homonima rímeket fedezhetünk föl: „égnek — égnék”, melyek jelentését a verssor magyarázza, így ezek szerkezeti elemek is. A felhők, mint a vágyak kifejezői, szintén megszemélyesítések, feszültséget éreztetve. A negyedik strófában a „tikkatag kövéren”-hez hasonló kifejezéseket Péter László és Szathmári István külön cikkben elemzi. A melléknévi jelző határozóragos melléknévhez kapcsolódik, ő maga is határozói jelentést vesz föl. Láttuk már, hogy Juhász Gyula a szavak többértelműségének fölfedezésében, a szintaxisban, a szókapcsolatokban nyelvújító. Az ötödik versszakban a nyarat ismét megszemélyesíti. A hatodik versszakban a „szikrát vet a szalma” alliteráció. Ugyanakkor megszemélyesítés is, a táj „néma, lomha”, fölveszi a benne dolgozó emberek tulajdonságait. De ez a némaság nem végleges, a szalma szikrát vet, a táj föllángol. A „here pimasz” inkább a politika, a publicisztika nyelve, de verseiben is jelen levő nyelvi réteg, tulajdonképpen itt érzékelteti, hogy társadalmi feszültségekről van szó. A nyár harmadik megszemélyesítése „vihart arat”. Tömörítés ez is, utal a „szelet vet” kifejezésre, melyet elhagy. A „magyar nyár” absztrakt fogalom és gyakorlati cselekvő egyszerre. Az egyszerű nép törekvései végtelen távlatokat nyerne, ez költői, stilisztikai eszközökkel fejeződik ki. Az indulat szétszakítja a hasonlót és a hasonlítottat, a hasonló önálló látomássá válik. De benne van az a szemlélet is, hogy a természetben kifejezhető az ember, a teremtésben otthon vagyunk.

Az októberi forradalomhoz

Fáradtan és csalódva százszor
 S számüzve bús fiatalon
 A szabad élet asztalától,
 Köszöntelek
 Forradalom!

Siromban véltelek megérni
 S alig mert halkuló dalom
 Mint éji szellemet idézni,
 Föligézni
 Forradalom!

Megáldom rózsás lobogódat
 Mint messiást bús Simeon,
 A vérem tán színébe olvad,
 De láttalak
 Forradalom!

Tán holnap otthagysz eltiportan,
 Mint láncfüvet domboldalon,
 De láttalak robogni, jól van,
 Győző szekér,
 Forradalom!

A vers keletkezését Péter László 1919 őszére valószínűsíti. (KK 2: 166 495) Juhász Gyula saját eszméinek beteljesülését, a társadalmi igazságosság kivívásának lehetőségét látta a forradalomban, mint ahogyan az orosz forradalomra is illúziókkal tekintett. Simeon alakja a bibliai szimbólumrendszert képviseli. A „bús fiatalon” ragtalan és határozóragos melléknév kapcsolata, a „bús” kettős, jelzői és határozói jelentésével. Látomásos vers, a saját vér és a forradalom színének egybeolvadásával, a „győző szekér” talán az ókori harci szekereket is idézi.

Jó volt hinni a forradalomban, a világszabadság eszméjében, hogy az áldozat nem hiábavaló. Petőfi látomásában fújó paripák száguldanak a kivívott diadalra. A nagy orosz költő, Alekszandr Blok versében Jézus Krisztus megy a forradalmárok élén. Aztán valami egészen más következett.

Magyarság

Juhász Gyula magyarsága nem hivalkodó, de erőteljes. Pár vonással képes megfesteni a magyar tájat, Erdélyhez különösen mély kapcsolat fűzi. Trianon után versekben reagált az ország szétszakítására, ezeknek a költeményeknek egy részét a szocialista korszak alatt összes költeményeiből kihagyták, bibliográfiai adataikat azonban Péter László a kritikai kiadásban közölte.

(Erdélyből jönnek...)

Erdélyből jönnek, egyre jönnek,
 Fehér-fekete hadsereg,

Győzelmesen jönnek a könyvek,
Magyar szíveket véve meg.

A vers valószínűleg 1933 tavaszán született, a *Kedves vigasztaló* című verssel együtt — írja a kritikai kiadás. A kedves vigasztaló Szilágyi Ilona, az idegklinika főápolónője. „Magyar László is közölte a *Magyar Nemzet* 1940. április 7-i számában. Magyar László a következőket írta: A „kedves vigasztaló” boldogan újságot, hogy nemrég, alig néhány héttel ezelőtt, egy ismeretlen Juhász-strófát talált. — az Erdélyi Szépművészek egyik kötetét adtam oda neki olvasnivalóul. A könyvet borító zsírpapír felére írta ezt a verset, de akkor nem is vettem észre, csak mostanában bukkantam rá véletlenül. (KK 3: 223 375)

Az erdélyi könyvek meghódítják a magyar szíveket — ma is ezt reméljük.

Magyar Strassburgok

A következő versek a kritikai kiadás szerint Trianon előtt pár hónappal, a békétárgyalásokkal kapcsolatos fenyegető hírek nyomán születtek és jelentek meg, *Magyar Strassburgok* ciklus főcímmel. (KK 2: 222-225 518-519) Lelki honvédelem, a később valóban elszakított területek képzeletbeli bejárása, melyek ifjúságának helyszínei is. A költemények — Pozsony, Máramarossziget, Nagyvárad, Szabadka, Csáktornya — a *Délmagyarország* 1920. január 21-i számában gyászkezetben töltötték be az újság első oldalát. A versek a *Makói Újság* 1920. május 23-i számában is megjelentek. Ezután már egy földrajzi név és egy dátum következett: Trianon, 1920. június 4.

Pozsony

Ha alkonyatkor ballagtál a ködben,
Mely lágy fátylával a Dunára hullt,
A zsongó zajban és a méla csöndben
Fáradt szivedbe muzsikált a mult.

A vén utcákon szinte visszazengett
A régi léptek kongó moraja,
Széchenyi járt itt és honán merengett,
Amely nem volt, de lesz még valaha.

Csokonait itt várta a diéta,
Petőfit is és az a nyurga, méla,
Szelid diák, Reviczky, itt merengett,

Hol most új bánat árvul a ligetben
S a márványszép királynő téli estben
Magyarjaira vár a Duna mellett.

A költő a kulturális, történelmi hagyományokat, művészeti alkotásokat idézi. A „márványszép királynő” Fadrusz János 1897-ben felavatott Mária Terézia szobra, mely ma már nem várhatja sem a magyarokat, sem másokat: 1921 októberében csehszlovák légiósok ledöntötték, és vasrudakkal szétverték. A magyarokat pedig a második világháború után kitelepítették Pozsonyból, ingatlanjaikat elvették.

Máramarossziget

Magyar Kelet bazárja volt e város,
Fajok tanyája, ódon és kies,
Közel az éghez s a magyar határhoz
S a vándorló költőhöz is szives.

Kegyes atyáknál öreg iskolában
Magyart, latint oktattam itten én,
Párizs felé szállt akkor ifjú vágyam,
Fiatalságom ódon Szigetén.

Párizst kerestem és könyvekbe bújtam,
Míg az idő szállt — ó én drága multam —
Örökre meddőn és múlászta múlt.

Egy fiatal lány szeme átvilágol
Felém e fényből, mint a másvilágból
És vissza, vissza nem visz oda út.

A vers a ciklus második darabja. A piaristákat már hiába keresnénk, a város az ukrán határra került, vonzáskörzetének jó része a határon túl van. A megmaradt magyar népesség őrzi hagyományait, Arany János emlékét, aki vándorszínészként járt erre. Számon tartják tölgyfáját is, amely zúgásával üzen margitszigeti társainak.

Nagyvárad

A kőrösmenti Párizs régi fénye
Felém ragyog az emlék rőt kódén,
Egy ifjúság reménye és regénye
Ott álmodik a szőlőhegy tövén.

A szőlőhegy tövén a régi kocsmá,
 A piros abrosz és piros borok,
 Fiatalságunk bátor indulója,
 Fölöttetek fekete gyász borong.

Redakciónk, ahonnan sírva, zengve
 Világnak indult ifjú Ady Endre,
 Rozoga asztal, most ki írja sorsát,

Ki virraszt most melletted régi asztal,
 Hogy megterülj csodával és malaszttal,
 Dallal, mitől fölzengjen Magyarország!

A versben személyes emlékek, kulturális hagyományok fonódnak egybe. A versen végighúzódnak az f, k, r, b, m alliterációi, ahogyan a mélységből fölzeng a múlt. A „régí fénye — regénye” szójáték, a felelő valamennyi hangja szerepel a rímhívóban. A „reménye — regénye” alliteráció és szinte ikerszó, csak az „m” és a „g” különbözik, az annomináció retorikai alakzata, erre már több példát találunk. Sűrített kifejezés, eszünkbe jutnak Juhász Gyula aforizmái is, jelzi költeményeinek belső dinamizmusát. A „borok — borong”, „zengve — Endre” az ng — nd kapcsolatot használja az emlékezés érzékeltetésére. Az „asztal — malaszttal” szétsugárzó rím, a magánhangzók száma a felelőben megszorodik.

Szabadka

Ó régi nyár, mikor a vén verandán
 Két új poéta régi verseken
 Elbibilődött s a hold arca sandán
 Két nyárfa közt bukkant ki az egen.

Ó régi nyár, az ébenóra halkán
 Elmuzsikálta már az éjfelet,
 Az árnyak óriása várt a parkban
 S a denevér szállt rózsáink felett.

Ó régi nyár, a zongorán egy akkord
 Fölsírt és mélyen a szivünkbe markolt,
 Künn a kutyák szűköltek elhalóan.

Valami nagy bú olvadt föl a borban,
 Fájón figyeltünk vén magyar szavakra
 S álmában olykor sóhajtott Szabadka!

A versbeli másik költő a szabadkai születésű Kosztolányi Dezső, egyetemi diáktársa.

Csáktornya

Nem voltam itt, de a rozsdás avarban
Lelkem bejárta százszor a helyet,
Hol Zrinyi élt, ki a búsult magyarba
Tüzes igével hitet égetett.

Az erdő áll még, ősi koronáján
Hárfáz a szél és vihar orgonál,
De földdel egyek már az ősi bástyák
S reményeinknek földje oly kopár.

Ma már düledék vára lőn Szigetnek
Egész hazánk s a késő énekesnek
Bús lelke sírva járja az avart

És néma daccal, fojtott fájdalommal
Idézi őset, aki porba rogyva
Vérével írta: Ne bántsod a magyart!

A vers befejező mondata a *Szigeti veszedelem* szerzőjének, a költő Zrinyi Miklósnek szállóigévé lett mondata. (*Az török áfium elleni orvosság* című művéből).

Testamentom

Szeretnék néha visszajönni még,
Ha innen majd a föld alá megyek,
Feledni nem könnyű a föld ízét,
A csillagot fönn és a felleget.

Feledni oly nehéz, hogy volt hazánk,
Könnyek vizét és a Tisza vizét,
Költők dalát és esték bánatát:
Szeretnék néha visszajönni még.

Ó, én senkit se háborítanék,
Szelíd kísértet volnék én nagyon,
Csak megnézném, hogy kék-e még az ég
És van-e még magyar dal Váradon?

Csak meghallgatnám, sír-e a szegény,
 Világ árváját sorsa veri még?
 Van-e még könny a nefelejcs szemén?
 Szeretnék néha visszajönni még!

És nézni fájón, Léván, Szigeten,
 Szakolcán és Makón a hold alatt,
 Vén hárs alatt az ifjú szerelem
 Még mindig boldog-e és balgatag?

És nézni: édes anya alszik-e
 S álmában megcsókolni a szívét
 S érezni, most is rám gondol szíve:
 Szeretnék néha visszajönni még!

A vers először a *Magyarország* 1923. június 3-i számában jelent meg, Szeged, 1923. pünkösdi keltezéssel. A kritikai kiadás szerint ekkor ünnepelték Juhász Gyula működésének negyedszázados jubileumát. Egyik emlékezés szerint a vers az ünneplés hatása alatt született, ami valószínű, hiszen Juhász Gyula ifjúsága az elszakított területeken telt, az ünnepség ezt felidézhetette. (KK 2: 300 546) Az „És van-e még magyar dal Váradon?” sort bevezetőnkben érintettük: az egyszerű „van” létige rendkívül erőteljes, ha nincs magyar dal Váradon, mi sem vagyunk, elvész kultúránk. A vers mindezt kimondatlanul hagyja, Várad szimbólummá nő, a megmaradás és a nemzeti lét szimbólumává. Várad jelentőségéről nem kell beszélni, mert az nyilvánvaló, ezért megrázó ez a rövid kérdés. A mondat egyszerű „és” kötőszóval kapcsolódik az előző sorhoz, innen ki is marad a „megnézném” ige, ez is a sűrités stíluseszköze, a mondat így a lényegre összpontosít. A „szeretnék néha visszajönni még” az első versszak elején és a második, negyedik és hatodik versszak végén háromszor ismétlődő refrén, melyet az első versszak elején álló anafora nyomatékosít. A földrajzi nevek felsorolása stilisztikai alakzat. Megjelennek a mássalhangzók, az „f”, a „b”, a „v”, az „sz” alliterációi, a „boldog”-ot szójátékszerűen követi a „balgatag”, az annomináció, részleges ismétlésnek nevezett szókép, az „o — a” rokon magánhangzók megfelelésével.

Trianon

Nem kell beszélni róla sohasem,
 De mindig, mindig gondoljunk reá.

Mert nem lehet feledni, nem, soha,
 Amíg magyar lesz és emlékezet,
 Jog és igazság, becsület, remény,

Hogy volt nekünk egy országunk e földön,
Melyet magyar erő szerzett vitézül,
S magyar szív és ész tartott meg bizony.
Egyezer évnek vére, könnye és
Verejtékes munkája adta meg
Szent jussunkat e drága hagyatékhoz.
És nem lehet feledni, nem, soha,
Hogy a mienk volt a kedves Pozsony,
Hol királyokat koronáztak egykor,
S a legnagyobb magyar hirdette hévvel,
Nem volt, de lesz még egyszer Magyarország!
És nem lehet feledni, nem, soha,
Hogy a mienk volt legszebb koszorúja
Európának, a Kárpátok éke,
És mienk volt a legszebb kék szalag,
Az Adriának gyöngyös pártadísze!
És nem lehet feledni, nem, soha,
Hogy a mienk volt Nagybánya, ahol
Ferenczy festett, mestereknek álma
Narfényes műveken föltündökölt,
S egész világra árasztott derűt.
És nem lehet feledni, nem soha,
Hogy Váradon egy Ady énekelt,
És holnapot hirdettek magyarok,
És nem lehet feledni, nem, soha
A bölcsőket és sírokat nekünk,
Magyar bölcsőket, magyar sírokat,
Dicsőség és gyász örök fészkeit.
Mert ki feledné, hogy Verecke útján
Jött e hazába a honfoglaló nép,
És ki feledné, hogy erdélyi síkon
Tűnt a dicsőség nem múló egébe
Az ifjú és szabad Petőfi Sándor!
Ő egymaga a diadalmas élet,
Út és igazság csillaga nekünk,
Ha őt fogod követni gyászban, árnyban,
Balsorsban és kétségben, ó, magyar,
A pokol kapuin is győzni fogsz,
S a földön föltalálsz már a mennyet!

* * *

S tudnád feledni a szelíd Szalontát,
 Hol Arany Jánost ringatá a dajka,
 Mernéd feledni a kincses Kolozsvárt,
 Hol Corvin Mátyást rengeté a bölcső,
 Bírnád feledni Kassa szent halottját
 S lehet feledni az aradi őskert
 Tizenhárom magasztos álmodóját,
 Kik mind, mind várnak egy föltámadásra!

* * *

Trianon gyászos napján, magyarok,
 Testvéreim, ti szerencsétlen, átkos,
 Rossz csillagok alatt virrasztva járók,
 Ó, nézzetek egymás szemébe nyíltan
 S őszintén, s a nagy, nagy sír fölött
 Ma fogjatok kezét, s esküdjete
 Némán, csupán a szív verésével
 S a jövő hitével egy nagy esküt,
 Mely az örök életre kötelez,
 A munkát és a küzdést hirdeti,
 És elvisz a boldog föltámadásra.

* * *

Nem kell beszélni róla sohasem,
 De mindig, mindig gondoljunk reá!

A vers a *Délmagyarország* 1927. június 4-i számában jelent meg. Összefoglalja a magyarság kulturális értékeit, melyről neki is annyi verse szólt. A felszínes emlékezés helyett belülről jövő programot, szilárd elkötelezést tart fontosnak. A költemény művészettörténeti, irodalomtörténeti, történelmi, földrajzi összefoglaló, jelzi Juhász Gyula széles ismereteit ezeken a területeken. A küzdés a munkát jelenti, a hagyományok megőrzését, a szó Madách művére is visszaüt. A drámai hangvétel Juhász Gyula költői nyelvének sokszínűségét jelzi. A „bölcsőket és sírokat” utalás a Szózatra (Bölcsőd az s majdan sírod is). Az összecsengések közül a „szelíd Szalontát — kincses Kolozsvárt” emeljük ki, más-más mássalhangzók alliterációja cseng össze, a hasonló megoldások egész költészetét jellemzik.

Egyéni sors és történelem

Hogyan állhat helyt a parányi ember a történelem sodrában — ez a kérdés több Juhász Gyula versnek is témája. Hitvány pehely vasvégzet ellen — ez a kép a *Himnusz az emberhez* című költeményéből való. Az ember sorsa a történelemben nagyobb távlatokat kap, sorsa értemet nyer. Ugyanakkor érzi a magány szorítását, amelyből csak az mentheti meg, hogy szenvedésében is képes nagyobb célokra tekinteni, azt értelmezni tudja.

A rém

Bennem jár, hallom, mint kopog
Álomtalan, vak éjeken,
Kopog, dobog, indul, megáll
És jár tovább hűségesen.

Figyeli néha, alszom-e?
Figyelem néha: alszik ő?
Fölöttünk ápolónk virraszt,
A végtelen és bús Idő.

Hiába várok, nem pihen,
Kopog, dobog, jár, kél a Rém,
S álmomban is hallom, amint
Föl és lejön, megy feketén.

Már néha azt hiszem: no most
Vállamra teszi ujjait.
De nem. Megint indul, megáll,
Megáll és indul. Árnya int...

A vers a *Széphealom* 1930. május-júniusi számában jelent meg. Ajánlása: „Szabó Lőrincnek”. A vers alatt: (Szeged). Valószínűleg Szabó Lőrinc biztatása is hozzájárult ahhoz, hogy betegségét témaként kezelje — írja a kritikai kiadás. (KK 2: 87 318) Juhász Gyula több verset írt betegségéről. Dr. Czeizel Endre tanulmánya szerint lelki szenvedéseinek átélése pozitív művészi eredményeket hozott, az elemzés a személyiség egészét tekinti, így fedezi fel értékeit.

Az élő halottak háza

Én látom őket s nem felejttem őket,
Ha ezer évig élek sem, soha,

Ó, szomorubb volt, mint száz temetőkert,
Az a fehér és csöndes palota.

Az ablakon vasrácsok, holt virágok,
A kertből karbol és jó illata,
Élő halál hevert kemény vaságyon
És felüvöltött késő éjszaka.

Az egyiket, jaj, a nyavalya törte,
A másik úgy tördelte a kezét,
Elkárhozottak sirnak így örökre
A szurkos éjben, mely égő setét.

Fehérek csikos köntösükbe jártak,
A legtöbb némán, mint komor barát,
Mint hallgatag mementók, siri árnyak,
Lemosva sorsuk vérét és sarát.

A szemeik kiégett fáklyafénye,
Kilobbanó lidérce rám vetett
Egekbe ordító panasz helyébe
Örökre fájó, holt tekintetet.

Én láttam őket, nem felejtem őket
S tudom, tudom jól, hogy ki büne ez!
És hogy miért lett földünk temetőkert
S szívünk halásos gyászos és sebes.

Tudom, tudom jól. El volt rejtve mélyen,
De az ítélet trombitálni fog.
Már látom a jelet a hajnalégen,
Piros pecséttel nyílik a Titok!

A vers először a *Délmagyarország* 1919. július 27-i számában jelent meg. A „palota” a budapesti Moravcsik-klinika. A kritikai kiadás szerint a klinika tele volt a háború rokkantjaival. (KK 2: 199 509) A valóság irrealitása ez, mely felülmúlja a képzeletet. Az éber látomás a háború iszonyatát jelképezi. Juhász Gyula verse a lelki betegséget a háború borzalmaival és felelőseivel kapcsolja össze. A vers azt mutatja, hogy képes a betegségképzet objektíválására, a nyomasztó környezetben a történelem tágabb összefüggéseit rajzolja meg. 1921-ben írta *A száz esztendő* *Dosztojevszkij* című cikkében: „Dosztojevszkij születésének századik évfordulóján talán még nagyobb kórház és egészen biztosan nagyobb szegények háza a világ, mint száz esztendő előtt. A lángész sem tudja megváltani az emberiséget, legfel-

jebb ábrázolni tudja. Igaz, hogy ez már majdnem egy fajtája a megváltásnak.” Saját elhivatottságát is jellemzi ezekkel a sorokkal.

Gulácsy Lajosnak

Lajos, elér-e hozzád még a hangom,
Mely úgy remeg, mint nyárfák estelen,
Ha rajtuk ring az alkonyi harangszó
S rájuk ragyog a csillagszerelem,
Elér-e hozzád hangom, a szivedhez,
E nagy, bíbor virághoz, mely beteg
És az agyadhoz, mely — ó drága serleg! —
Gyász és nyomor borával telve meg!
Elér-e hozzád hangom, a naiv, bús
Juhászkolomp a végtelen teren
És fölver-e egy percre álmaidbul,
Melyekben nincs már többé értelem?

Ó értelem! Hogy tudja ezt a többi,
A kalmár, börszész, a kalóz, betyár,
Csak okosan, csak adni, venni, ölni
Törvényesen, míg az idő lejár.
Csak enni, nőszni és álmodni néha,
De óvakodva, mert itt élni kell,
Potom a szépség és művésze léha,
Csak egy a mentség, egy csak: a siker!

Lajos, emlékszel, amikor először
Kerített össze minket alkalom,
A boldogságos, békés délelőttön
Gauguinnek száz lázálma a falon?
A sárga fényben a kövér banánok
S a sárga tájon barna emberek,
Az elveszett Éden, mely fájva-fájón
Bennünk zokog, ujjong, ragyog, remeg.
S a furcsa bálvány, szent fából faragva,
Mosolya sír és bánata mosoly,
Önarcképem! — mondottad és a zajban
Kacajod bongott, mint ha szél dobol!

Lajos, emlékszel Váradon, tavasszal
A kis csapszékben, hol Watteau lakott,

Lerajzoltál, vén márkit, vaskalappal
 S tegnapnak láttad már a holnapot.
 A Kőröst néztük és láttuk Velencét,
 A kávéházban Goethe ült velünk,
 Esengtük Grandet Eugenia szerelmét,
 A csillagot kerestük, mely letűnt.

A csillagot kerestük... merre is vagy,
 Hisz még nem hullottál az éjbe le,
 Még ég fölötted estenden a villany,
 Még mérik, lázad nő, vagy süllyed-e?
 Lajos, hiszen mi voltunk már azóta
 Ott is, tudod, nem mondom, fáj a szó...
 Ahol ketyeg a lélek, mint az óra,
 De nem mutat időt, irtóztató.

Te ott maradtál, hallom, jobb neked már,
 Mint ez a másik, józan, gaz pokol,
 Hol gond, ital, nő, robot és a seft vár
 S a legszebb vágy legrútabban lakol.
 Te ott maradtál: téren és időn túl
 Sétálsz a kertben csillag s hid alatt,
 Nem hallasz már ugatni szűkülő bút
 S nem látod a halált, amint arat,
 A mosoly, melyet festett Lionardo,
 Nem látod a nőn, — csöndesen halad
 Agyadban, mint a Léthe, mint az Arno,
 Az örök semmi a vak nap alatt.

Nincsen remény s te nem tudod. Szeliden
 És finoman — hisz művész vagy, Lajos —
 Babrálsz a párnán ujjaddal. Az Isten
 Legyen irgalmas. Ó csodálatos
 Szent, tiszta művész, Giotto jó utóda,
 Alázatos, hű, tőled nem kíván
 Már e plánéta semmit és a holdba
 Nakonxipán vár már, Nakonxipán!

A vers először a *Magyarság* 1922. augusztus 20-i számában jelent meg. Utána a *Gulácsy Lajos gyűjteményes kiállítása* című füzet is közölte. A vers 64. sorának második felét és a 65. sorát vésték föl Gulácsy 1941. november 9-én leleplezett sír-
 emlékére. Ekkor a verset Gellért Lajos szavalta el — írja a kritikai kiadás. (KK 2:
 279 541) A költő és a festő barátsága haláluk után sem szakadt meg: a nyomta-

tott mű életre kelt, elhangzott, egy részét kőbe vésték — a verseknek is megvan a maga sorsa, élnek, hatnak, váratlanul megszólítanak.

Juhász Gyula barátjáról írt versében a művészet nagy kérdései, a művész és a társadalom viszonya is megjelennek. A befejező sor ismétlés formájában idézi Gulácsy Lajos különös birodalmát. A versben haláltáncként kavarog a modern kor. A kritikai kiadás felhívja a figyelmet arra, hogy a verssel kapcsolatban számos utalást találunk Juhásznak *A szépség betege* címmel Gulácsyról írt prózai cikkében. „Nakonxipán volt az ő hazája, ez a furcsa ország, amely szerinte Japán és a hold között fekszik, és amelynek nyelvét ő tudta csak beszélni az összes földi emberek közül.” Péter László *Így élt Juhász Gyula* című könyvében (68. o.) így írt első találkozásukról: „(1907) május közepén Juhász Gyula Pestre utazott pedagógiai vizsgájának letételére. Az ekkor ott töltött hét emlékezetes maradt számára. Május 11-én nyílt meg Paul Gauguinnek, a modern festészet nagy úttörőjének tárlata a Nemzeti Szalonban. Itt találkozott össze a költő a hazai piktúra különös képzeletű, látomásos művészeivel, Gulácsy Lajossal.”

A versnek nyilván személyes vonatkozásai vannak, a művészet és a betegség küzdelme. Utalunk dr. Czeizel Endre tanulmányára, melyben megállapítja, hogy a betegség átélése a költő életművében művészi eredményeket hozott, az alkotást az egész ember írja, aki a veszteségeit, fájdalmát képes értékévé változtatni. Az első versszakban a „hangom — harangszó” szétsugárzó rím, a nazálisok, a hívó szavának végén álló mássalhangzó távolabbivá, mindent betöltővé teszi a harangszavát, amely maga a vers. A harmadik versszak végén a „bongott — dobol” szintén hangutánzás. A vers az időről is szól, ennek a relativitását a kor filozófiája, fizikája is felfedezte. Az első versszak tizedik sora, a „juhászkolomp” vigasztaló szójáték. Íme, a művész és a művészet sorsa, az emberi egyéniség kristálytörésszerű prizmáján keresztül.

Tegnap, holnap

A végeken, hol a magány zeng
Vihar hárfáján éneket,
Kárpátokon zokogva áment,
Magyarország,
A költőd voltam én neked!

Virrasztottam és elborongtam
És daloltam száz árva dalt,
Remélve csöndes elbukottan,
Magyarország,
Neked egy végső diadalt.

Voltam remetéd és szegényed
 És száműzötted, messze, én,
 Te voltál nékem álom, élet,
 Magyarország,
 Ha haldokolt minden remény!

Most, én anyám, hogy élsz nyomorban,
 Egészen koldús, fél halott,
 Soha még így tied nem voltam,
 Jövő napjától piros orcád,
 Szabad ország,
 Én a te költőd maradok!

A vers a *Délmagyarország* 1919. április 9-i számában jelent meg. (KK 2: 181 502) A szocialista időszakban a proletárforradalom melletti kiállásnak tekintették, mi azonban inkább személyes vallomásnak gondoljuk. Az ő forradalma más volt, a terror világa idegen volt tőle. Rendszerváltozásaink, forradalmaink során a huszadik században mi is az igazságot próbáltuk megtalálni, talán segítene, ha többet olvasnánk Juhász Gyulát. A cím valószínűleg utalás a Holnap-antológiára, a nagyváradi évek jövőbe tekintésére.

A keresztrímes versben a harmadik sorban rímtelenül áll „Magyarország”, utána következik a tulajdonképpeni negyedik sor. Ilyen módon a háromszori ismétlés kiemeli a haza fogalmát. A negyedik strófában megjelenik a rím, „orcád — szabad ország”, az utóbbi az előző versszakokra is rímel, egybefogja a három „Magyarország”-ot. A személyes sors összekapcsolódik az ország nyomorúságával, így saját élete is nagyobb dimenziókban tud megjelenni, az áldozat értelmet nyer. A „Jövő napjától piros orcád” egyetlen szóképpel utal a forradalomra, de a reménységre is. A szociális igazságosság megvalósítása a mai kornak is programja kell, vagy kellene legyen.

A második strófában a „csöndes elbukottan” érdekes szókapcsolat, határozóragos melléknévi igenévnék van ragtalan jelzője. A köznapi kifejezés csöndesen és elbukottan lenne. A ragtalan melléknévnék minőségjelzői és határozói értelme egyaránt van, éppen azáltal vesz fel többletjelentést, hogy elmarad a rag. Ez sűrítés, többértelműség. A drámai dikció hangütése ez, mintegy kiárad a költő mondanivalója: „Én a te költőd maradok!”

Az utolsó versszakban a sorok száma ötről hatra változik, ilyen bővülést a Bartók-versben is megfigyelhettünk. És hogy a „szabad ország” mennyire aktuális volt: a vers megszületése után háromszor szálltak meg bennünket. Antant, németek, oroszok: szinte mindenki járt a földünkön.

Harmóniák

Szenvedni tudj, és tűrni merj,
És várni, sírni, érni,
A szirtek párnáján pihenj,
S ne félj a végtelen jövővel szembenézni!

És minden veszne, törne bár,
S ha semmit el nem érne,
A lelked él még, s vár reád
Titokkal teljes és vígasszal teljes éje.

Az *Élet* 1912. áprilisi számában jelent meg. (KK 2: 16 433) Mégis harmónia, mégis költészet, mégis béke, le kell győzni a szenvedést.

Hagyomány

Juhász Gyula a magyar irodalom szinte valamennyi nagy alakjáról írt verset, költeményeiből egy irodalomtörténetet lehetne összeállítani. Pályatársait igyekezett segíteni, róluk is több műve szól, benne élt a magyar irodalom eleven szövegtében. Arany Jánost különösen kedvelte, felismerte modernségét. Verseiben a tájleírás sokszor összefonódik a kulturális hagyományokkal, a „magyar táj” innen is nyeri hangulatait.

Szeged

A Tiszaparton halkán ballagok
És hallgatom, mit sírnak a habok?

E partok méla fordulójánál
Állt egyszer gőgös Attila király.

E tájon, hol a két víz összeér,
Áldozott egykor dús Ajtony vezér.

Ott fönny, ahol most vén harang dalol,
Dugonics András búsult valahol.

Mert búsulásra volt itt mindig ok,
Ugy-e bajtársak, ugy-e, magyarok?

Itt Tömörkény, ott Gárdonyi lakott,
Petőfi Zoltán erre ballagott.

Megállok felhős tavaszég alatt
S míg megy a viz és az idő szalad,

Érzem, hogy az öreg Tisza felett
Az örök élet csillaga remeg.

A vers a *Délmagyarország* 1919. április 9-i számában jelent meg. (KK 2: 180 502)
A költemény Szeged irodalmi, történelmi tradícióinak összefoglalása: a tulajdon-
nevek úgy szikráznak föl, mint más verseiben a jelzők. Az egyes szereplőket nem
csak jelzőkkel, igékkel is jellemzi. Miért búsult Dugonics András, miért ballagott
Petőfi Zoltán, mit fejez ki lépteinek üteme. Tömörkény és Gárdonyi egyszeruen
„lakott”, a versben mégis ott a magyar történelem, annak értelmezése, hangulata.
Persze az *Egri csillagokat* és Tömörkény novelláit ismernünk kell a vers megértésé-
hez. Az utolsó előtti strófa „megállok, megy, szalad” igéiben fokozás rejlik. A be-
fejező sorban nem látja, hanem „érzi” az örök élet csillagát — az „érezem” már ál-
talanosítás, egybefoglalása tájnak és történelemnek. Azt is tudnia kell, hogy Attila
„gőgös”, Ajtony vezér „dús” — egyetlen jelző, és elénk hullámszik a régi kor, mely
jelen történelmünknek az alapja.

Az első strófa bravúrosan érzékelteti a ballagás hangulatát. A két sor csupa
„a” és „o”, ezek ritmusa, monotóniája, hangutánzása a léptek ütemét adja vissza.
A „hallgatom” szó első szótagja az előző sor „halkan” szó első szótagja. A máso-
dik szótag a „ballagok” második szótagjának fordított megismétlése. A harmadik
szótag pedig a „Tiszaparton” utolsó szótagjának csaknem teljes megismétlése, az
utolsó hang kivételével, de ott is mindkettő nazális. Ráadásul az „a — a — o”
magánhangzó-sor az első sor első és harmadik szavában is megtalálható. A csön-
des ballagás hangzói mindkét soron végigvonulnak, az asszonánc szinte az egész
sorra kiterjed. A rímek szétsugárzása, azaz újabb hangzóval bővülése, és tömörü-
lése, mikor a felelőben kevesebb az azonos hangzó, az egész versen végigvonul,
belső változatosságot adva a költeménynek. Történelmünk sem volt egyhangú, a
vers ritmusa sem az. Az ötödik strófában a „mindig ok — magyarok” párban lát-
szólag csak az utolsó szótag teljes rím. Azonban az „m” alliteráció a hívóban és a
felelőben egyaránt a harmadik szótag, vagyis a szó elején áll, a hívóban két „i”
magánhangzó van, a felelőben két „a”, nem azonosak ugyan, de a ritmusuk, is-
métlődésük azonos, mássalhangzó-magánhangzó kombinációval három szótagra
kiterjedő különleges alliteráció. A magas és mély magánhangzók megfeleltetése
disszonanciát hordoz, ezzel talán történelmünk ellentmondásaira is utal. Nem
véletlen, hogy Juhász Gyula annyira kedvelte Bartók zenéjét. Sokszor vagyunk
úgy Juhász Gyula verseivel, hogy érezzük még az asszonáncnál is rejtettebb össze-
csengést, megfejteni azonban csak akkor tudjuk, ha többször is elmerülünk eb-
ben a különleges muzsikában.

Vizimalom

Tápé alatt halkan
Forog a malom,
Körülötte csönd van,
Csönd és nyugalom.
Unalom, nyugalom,
Álmodik a víz,
Mely messze hegyekből
Tengerekbe visz.

Sziget alatt régen
— Szép ifjukorom —
Láttam ilyen malmot
Szelid alkonyon.
Ki tudja, kinek jár,
Forog-e ma már,
Gondolatom arra
Gond-örlení jár.

Sziget alatt régen
— Ó holt magyarok —
Amaz Arany János
Oda ballagott.
Énekelt is róla,
Mikor este lett,
Margit szigetén már
Borus éneket.

Forogj malom, örölj,
Ringass, Tisza-víz,
Minden utunk vége
A semmibe visz.
Megőrl a gond, gyász,
A bú, unalom.
De a dal tovább száll
És jár a malom.

A vers először a *Délmagyarország* 1919. november 19-i számában jelent meg. (KK 2: 213 515) A vers Arany János *Őszikéit, A tölgyek alatt* című verset idézi. Ezek a rövid sorokból álló, nyugtalan strófák villanásaikban modern képalkotást képviselnek, már ha szabad a költészetben moderniségről beszélni, hiszen a legjobb alkotások mindig moderneek, időtállóak. Arany János Juhász Gyula kedves

költője volt, modernségét többször hangsúlyozta. Arany János éppen egyszerűségében modern, ahogy Juhász Gyula is. A Tiszát hegyi folyó korából ismerte, hiszen Máramarosszigeten is tanított.

Petőfi-centenárium

Nevét idézik, de a szellemét nem.
Az él és gyujt szivekben, észrevétlen,
Mint a futó tűz korhadó avarban,
Terjed titokban és nő láthatatlan,

Míg égbe nem csap, éjbe nem világol
És pirkad tőle közel és a távol,
Hús csillagok sápadnak rőt hevétől
És bibor pernyék hullanak az égből

És futva futnak dúvadak riadtan:
Petőfi lángol a világviharban,
Elég babona, máglya, bamba gazság
És napod virrad, szent Világszabadság!

A vers a *Világ* 1922. november 15-i számában jelent meg. (KK 2: 284 543) Az első két sor rímében az „sz” alliterációi és az „e” variációi úgy szóródnak, mint a pernye. A korhadó avarban titokban terjedő tűz az alkotás heve, szétsugárzása, költői látomás.

Kazinczy

A szent előd ő, a fenkölt magyarság
Apostola, ki tömlöc éjjelén,
Mint hálóját a pók, szövé a nagyság
Ábrándjait s éltette hő remény.

Hét esztendő váltotta sorra egymást
S ő bizton hitte a feltámadást,
A szép és új ígéretekre lelkesen várt,
Mint az, ki a megnyílt egekbe lát.

Mert porkolábja a boldog vigasz volt,
Hogy majd a nemzet szebb lesz és dicsőbb,
Hogy kopogtatnak az újult idők.

Mert kilátása a gazdag tavasz volt,
Hol is a honi nyelv ezer virága
Pompázva tárja ékeit világra.

Kazinczyról szóló szonettje a magyar nyelv és az érte küzdő, börtönt szenvedő Kazinczy sorsát fogja egybe. A Paku-féle kiadás 1934. szeptemberi kéziratot jelöl meg forrásként. Ebből a kiadásból közli a kritikai kiadás is. (KK 3: 110 325)

Juhász Gyula ismét emberi sorson keresztül mutat meg eszméket — nyelvművelés, a nemzet felemelkedése.

Ady-mécses

A sirod körül gubbasztunk sötéten,
Virrasztunk a vak éjben s hallgatunk,
Kisértének az uj és régi rémek
És némaságunk legméltóbb dalunk.

Csak verseid suttogjuk néha fájva,
Hogy érezzük, volt egyszer élet itt
És higyük, hogy nem sirtál tán hiába,
Hogy valahára megvirrad megint!

A vers a *Magyarország* 1923. január 28-i számában jelent meg. (KK 2: 293 544) A versbeli hallgatás keserű ellentéte a nagyváradi éveknek, Ady barátságának, az akkori reményeknek.

Nefelejcs Kiss József sírjára

Juszuf, a költő, hármat szeretett:
Az életet, álmat s a rímeket.
Az élet hitvány és álmunk hazug,
De rímeinkben királyok vagyunk!

Keleti szőnyeg volt neki e föld,
Hol annyi vágya kelyhe összetört,
De szép az élet, ezt hirdette váltig,
Szürke gondoktól fekete halálig.

Én vallom, fájó és fáradt utód,
Hogy ő nagy álmok padisahja volt,
És vallom, minden gond és gyász felett,
Hogy dala nem múló s ríme remek.

Juszufnak mindegy már, de nem nekünk,
 Kik örökében tengünk, szenvedünk.
 Magyarság és emberség alkonyán
 Juszuf a bülbül, ő a csalogány.

Kiss József, a szerkesztő költő-barát 1921. december 31-én halt meg, a vers az *Est* 1924. május 20-i számában jelent meg. (KK 2: 338 561) Kiss József lapjában, *A Hét*-ben rendszeres megjelenést biztosított Juhász Gyula számára, éppen akkor, amikor a *Nyugat* szerkesztői fenntartásokkal kezdték fogadni. A *Milyen volt...*, a magyar irodalom egyik legtokéletesebb verse is *A Hét*-ben jelent meg, szinte a megírás pillanatában. Kiss József haláláról megemlékezve, a *Szegedi Napló* 1922. január 22-i számában Juhász Gyula így ír: „Engem a sors az ország egyik végéről a másikra dobott és csak néha, a Szerkesztői üzenet révén szólt hozzám Kiss József. Máramarossziget, Léva, Várad, Szokolca sokat szerepelnek ezekben az üzenetekben, amelyeknek csattanója, hogy a vers jönni fog. Kiss József pedig atyai barátom lett és maradt, az idők sok minden viszontagságai közt is.” (KK 1: 414)

A Nefelejcs pár sorba zárt irodalomtörténet, Juszuf Kiss József versbeli neve. „Az én világom egy álomvilág” — írta egyik legszebb versében, a *Tűzek*-ben, Juhász Gyula a második sorban egész költészetét felidéz. A „ríme remek” szójáték a versvilág formai elemeit jeleníti meg. A „padisah”, „bülbül” Juhász Gyula költészetében csak itt fordul elő.

Az egyes sorokban a soron belül többször is párhuzamos szerkesztést figyelhetünk meg: az első versszak második sorában két névszói állítmány „h” alliterációval; a második és harmadik versszak negyedik sorának két fele is párhuzamos szerkesztésű, végül a negyedik versszak két fele szintén párhuzamos szerkezet, ezúttal mindkettő Juszufra vonatkozik, az elsőben a neve, a másodikban az „ő” személyes névmás az alany, a névszói állítmány pedig a madárka két nyelven törtenő megnevezése. Ismétlés, és mégsem az. A párhuzamos szerkesztésmód az Ószövetség Énekek énekére is jellemző — ez a rejtett utalás Kiss Józsefet, sőt költészetét, annak formavilágát is jellemzi.

Az utolsó sorral kapcsolatban: a „csalogány” nyelvújítási származékszó, a „bülbül” perzsa-török jövevényszó, a „csalogány” szinonimája. A madárka alkonyi éneke csodálatos, ezt a szimbolikus jelentést használja ki a költő. A „bülbül” a *Szondi két apródjában* is előfordul, a versben így Arany János, Juhász Gyula kedves költője is jelen van. Az utolsó sor törökül és magyarul ismétli ugyanazt a fogalmat, ezáltal a „csalogány” hangutánzó párja is megjelenik. Juszuf már nincsen köztünk, ám dalaiban átlényegülve mégis hallhatjuk. A harmadik versszak első és harmadik sorának elején ismétlés található, a már többször megfigyelt apró változtatással: én vallom — és vallom.

A vers többszörös átképzés, Kiss Józsefet a keleti világ pompájában ábrázolja, kifejezve a művészet, a költészet lényegét, amely nem pusztulhat el, de alakjában Juhász Gyula önmagát is megjeleníti, „magyarság és emberség alkonyán” mégis beteljesítve a költészet nagy álmait.